

ՀԱՅԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՆՈՐ ՄՈԶԱՅԻՔ ՄԸ ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ ՄԷՋ

Հազար չորս հարիւր տարի առաջ, վեցերորդ կամ եօթներորդ դարում, հիմ երուսաղէմ քաղաքի շրջապատէն դուրս, հայեր կը հաստատէին հայկական համայնք մը: Ասկէ երեք դար առաջ, հայեր արդէն Քրիստոնեայ էին, եւ 301 թուականին մօր կրօնը յայտարարած էին իբրեւ պետական կրօնը:

Եւ որպէս հաւատաւոր հետեւորդներ Քրիստոսի, հայ ուխտաւորներ եւ վամակաւորներ ճամբորդած էին հեռաւոր Կովկասէն դէպի մուկրական Երուսաղէմ քաղաքը, հաստատելու համար իրենց հաւատը, եւ յագեցնելու համար իրենց հոգեկամ ծառաւ ի խնդիր Ամօր որ ճշմարտապէս էր «Ճամապարհ, ճշմարտութիւն եւ կեանք»: Եւ ամենայն հաւանակամութեամբ մօտ մը պիտի վառէին, կամ համեստ բնակարան մը պիտի կառուցէին եւ ամօր մուտքի վերի շէմին վրայ իրենց ամուռը քանդակէին, կամ յատակին վրայ խնայքարէ գեղակերտ արձանագրութիւն մը հաստատէին կարճ աղօթք մը աւելցնելով:

Այս բոլոր կարելիութիւնները ի մտի ունենալով, Ամենապատիւ Տ. Թորգոմ Արք. Մանուկեան, Հայ Պատրիարքը Երուսաղէմի, հնութեանց թանգարանի Տնօրէնին կարգադրութեամբ, Նոյեմբեր 19, Երեքշաբթի առաւօտ ժամը 10-ին, քննելու գնաց, միաբանութեամբ ամօրներում հետ միասին, մորագոյն եւ զգայացունց գիտը սեմեակի մը, հայկական խնայքարերով եւ գրութեամբ կառուցուած:

Մետրական երկաթագիր տառերով, կարմրորակ եւ ճերմակ յատակի վրայ սեւ տառերով եւ քառակուսի մէկ մէթ մեծութեամբ հակաթաճեւ օղակի մէջ տեղաւորուած գրութիւնը, եօթը տողի բաժնուած, կ'ըսէ. «Ես/Եւստաթ Երէք Ա/րկի Զյախնապակս/Որ Մտանք ի Տուն Զիս/Եւ Զեղբայր իմ Զղու/Կաս Յիշեցէք ի/ՔՄՍ»:

Երուսաղէմ քաղաքին պարիսպէն դուրս, Դամասկոսի դուռին հիւսիսային կողմին վրայ պողոտայ կառուցելու համար պեղումներ կատարուած միջոցին, գտնուեցան հայկական խնայքարերով այս արձանագրութիւնը եւ գերեզմաններ եւ այլ առարկաներ: Քարը մէկէ մը հեռու մոյմ տեղէն, 1894ին գտնուած էր միւս հայկական խնայքարերով արձանագրութիւնը, որ ցարդ կը պահպանուի եւ տեսարժան վայրերէն մէկն է Երուսաղէմի, Սուրբ Պողիկոսոսի ամուռով: Երկու հնութիւններն ալ կը մկատուին վեցերորդ կամ եօթներորդ դարէն մնացորդներ, ինչպէս կը հաստատէ Մայքըլ Սթոն հայագետը:

Խորայնի Հնութեանց վարիչներէն Ամիր Տրօրի յուսալից մ'է որ այս պեղումներու առիթով աւելի առարկաներ պիտի գտնուին: Ուրիշ բերամախօս մը՝ Էֆրաթ Օրբախ, հաստատեց թէ գտնուած երկու հնութիւնները ապացոյց են որ Երուսաղէմի շրջակայքը գոյութիւն ունեցած են հայկական վամբեր, եկեղեցիներ եւ վամատուներ ուխտաւորներու համար, որոնք բազմութեամբ Սուրբ Երկիր ուխտի կու գային Բիւզանդական Կայսրութեան շրջանին:

Դաւիթ Ամիր եւ Սամուէլ Ուօլֆ, հմայագներ, որոնք պեղումներում պատասխանատու են, կասկած չունին որ այս յայտնութիւնները զօրաւոր ապացոյցներ են Հայկական համայնքի մը գոյութեան մոյմ տեղում վրայ, տասներորդ դարէն առաջ:

Այս արձանագրութեան քանի մը քալ հեռու գտնուած էր գետնայարկ մը տասնեակ մը գերեզմաններով, որ կ'ենթադրէ ման եկեղեցիի մը կամ մատուռի մը գոյութիւնը: Գերեզմանքարի մը կտորած մէկ կտորին վրայ կը կարդացուին հայերէն երեք տառեր: Ա եւ Ղ/ յստակ տառերում միջեւ եղող տառը կրնայ կարդացուիլ միայն առ մը Բ եւ է տառերու, կամ շրջուած Յ տառը: Մայքըլ Սթոնի տեսութեան դէմ Կիւրեղ Եպս. Գաբիկեան հակամէտ է ԱԲԷԼ ամուռը կարդալու:

Հնութեանց վարիչները բացատրութիւններ տուին կատարուած պեղումներու մասին եւ Պատրիարք Սրբազանը եւ Միաբանութեան ամօրները առաջնորդեցին դէպի տարբեր մասերը պեղումներում: Գտնուած գետնայարկին մէջ հոգեհանգստեան երգ եւ աղօթքով յիշատակուեցան՝ «գոհգիս համօրէն մնջեցելոցն ազգիս հայոց, որոց զամուսնս դու գիտես», մամուսանդ ամուռը որոնք հազար չորս հարիւր տարի առաջ այս աղօթքը խնդրած էին ամուսնմէ «Որ մտամէք ի տունս զիս եւ գեղբայր իմ զՂուկաս յիշեցէք ի Քրիստոս»:

Պատրիարք Սրբազանը իր շնորհակալութեան խօսքին մէջ յայտնեց որ Հայաստան աշխարհի եւ մեր այս շրջապատի լեռներում մէջ հազարներով այսպիսի խնդրամբներ արձանագրուած կան: Ասոնք մեր հոգեւոր գանձերում մաս կը կազմեն: Եւ մենք ցանկացող ենք մեր հոգեւոր ուրախութեանց մասնակից դարձնելու ուրիշ ժողովուրդներ, որովհետեւ կը հաւատամք որ այսպիսի ուրախութեանց ճամապարհով խաղաղութիւնը կը հաստատուի աշխարհի մէջ: Եւ հայեր եօթամասուն մամ վամբեր կառուցած են Ս. Երկիր լեռներում եւ ձորերում մէջ:

Այս պեղումներու ընթացքին գտնուած են զանազան առարկաներ, հողէ ճրագներ, ապակիէ շիշեր, քարէ կոնք մը՝ շրթունքին խաչ մը փորագրուած, եւ խորհրդաւոր փորքիկ մետի գլուխ տեգ մը: